

Н. Анісімова. Художні особливості іронії і парадоксу в ліриці Тараса Федюка. Studia methodologica, 2014 (38).

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ІРОНІЇ І ПАРАДОКСУ В ЛІРИЦІ ТАРАСА ФЕДЮКА

Ніна Анісімова

Доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української літератури та компаративістики, Бердянський державний педагогічний університет (УКРАЇНА)
м. Бердянськ, Запорізька обл., вул. Шмідта, 4; e-mail: okneska@mail.ru
UDC: 821.161.2 – 1.09 + 929 Федюк

ABSTRACT

Anisimova Nina. Artistic peculiarities of the irony and paradox in Taras Fedyuk's lyrics.

The article deals with the artistic peculiarities of the irony and paradox devices and their role destination in the lyric text. Theoretical conclusions have been made on the basis of Taras Fedyuk's poetry, the representative of the 1980s poetic generation. The object of the investigation is the poet's lyrics of the mature period of the creative works – the beginning of the XXI century, what witnessed an artistic and stylish evolution of the author. The main types of the irony (paradoxical, comical, philosophic) and paradox (opened, subtextual, ontological, antinomic) have been defined. The connection between the paradox and the irony has been proved as the main devices in the philosophic lyrics of the poet with cultural and historic conditions, which influenced the artistic creativity in the transit epoch, beginning of the XX- end of the XXI century, when the break was from the social and real canons to actually lyric perception of the reality. The difference between the modern and postmodern thinking in the artistic expression of the irony and paradox has been traced. The role of the association, metaphor, allegory and different layers of the vocabulary has been revealed in the ironical thinking of the author. The opinion of Taras Fedyuk's tendency to the late poetic modernism has been argued, which differs in heterogeneous content: features synthesis of the classical modernism and postmodernism.

Key words: irony, paradox, metaphor, image, modern world perception, lyrics.

У статті зосереджено увагу на художніх особливостях прийомів іронії і парадоксу, визначенні їхньої ролі у ліричному тексті. Теоретичні узагальнення зроблено на матеріалі поезії представника поетичного покоління 80-х рр. XX ст. Тараса Федюка. Об'єктом дослідження послужила лірика поета зрілого періоду творчості – початку XXI століття, яка засвідчила виразну світоглядно-стильову еволюцію автора. Визначено основні види іронії (парадоксальні, комічні, філософські) і парадоксу (відкриті, підтекстові, онтологічні, антиномічні). Умотивовано пов'язаність іронії і парадоксу як наскрізних прийомів у філософській ліриці поета з культурно-історичними умовами, які накладали відбиток на художню творчість у перехідну епоху к. XX – поч. XXI ст., коли відбувався прорив від соцреалістичних канонів до власне ліричного бачення дійсності. Простежено відмінність між модерністським і постмодерністським мисленням у художньому вираженні іронії та парадоксу. Розкрито роль асоціації, метафори, алегорії, різних прошарків лексики в іронічному мисленні автора. Обґрунтовано думку про тяжіння Тараса Федюка до пізнього поетичного модернізму, який відзначається гетерогенним змістом: синтезом рис класичного модернізму і постмодернізму.

Ключові слова: іронія, парадокс, метафора, образ, модерністське світосприйняття, лірика.

У сучасній літературознавчій думці точаться дискусії щодо приналежності Т. Федюка до певного літературного покоління, а також щодо особливостей його домінантного стилю. Неоднозначні погляди дослідників зумовлені й обставинами творчості поета, у якій можна виокремити два нерівнозначних за світосприйняттям та поетологічними засадами періоди: 1) лірика 70–90-х рр. XX ст. (збірки «Досвітні журавлі», «Віч-на-віч», «Дві хвилини уваги», «...І промовчати не посмів», «Політ осінньої бджоли», «Чорним по білому», «Хрещаті південні сніги»); 2) поезія початку XXI ст., презентована книгами «Золото інків», «Таємна ложа», «Обличчя пустелі», «Горище», «Трансністрія», «Хуга».

Саме другий період можна вважати визначальним, оскільки після проголошення державної незалежності і набуття митцями свободи творчості відбулося становлення й викристалізування неповторного «федюківського» художнього світу. В одному з інтерв'ю поет наголосив на еволюції свого світосприйняття: «Я сказав би, відчутна зміна в моєму творчому почерку відбулася зі збіркою “Таємна ложа”, яка побачила світ 2003 року. В мене з'явився інший ритм [...]. Є поети вибуху, які засвічуються яскравим спалахом. А є еволюційні. Я, мабуть, еволюційний» [16]. Відтак об'єктом дослідження слугує лірика другого періоду творчості, оскільки в ній простежуються визначальні риси поетики, які повною мірою характеризують художню майстерність «зрілого» поета.

Подібно до більшості представників генерації 80-х рр. XX ст. Т. Федюк не вписується у строгі канони того чи іншого стилю, що спричинює різнобій в оцінці поетологічних засад лірики автора. Оцінюючи домінанти творчого почерку поета, Володимир Єшкілев відносить його до роздоріжжя «межової» поетичної традиції» [10]. Утім, серед літературознавців усталеним є погляд щодо переваги у ліриці Т. Федюка постмодерністського стилю. Приміром, Я. Голобородько у кількох студіях акцентує на постмодерному дискурсі як основному у творчості поета [Див.: 4]. Суголосну думку висловлює і О. Сидорова: «Т. Федюк є одним із найбільш активних і динамічних представників сучасного постмодерного письменства» [15, с. 100].

Майже всі дослідники, які беруться за інтерпретацію Федюкової лірики, відзначають тяжіння автора до іронічного погляду в осмисленні навколишнього світу, пов'язуючи його з органічною складовою «одеської атмосфери» [Див.: 8, с. 170]. І. Андрусак акцентує: «Ув іронічно-постмодерному ключі [...] розвивається творчість вісімдесятника-метафориста Тараса Федюка. Іронія в нього – не самоціль і навіть не інструмент, а радше «сміх крізь зуби», остання в своїй жорстка реакція на неадекватні подразники зовнішнього світу, найперше суспільні (збірка «Таємна ложа») [1, с. 15].

Домінування іронії і парадоксу як наскрізних прийомів у філософській ліриці Т. Федюка пояснюється культурно-історичними умовами, які накладали відбиток на художню творчість у перехідну епоху к. XX – поч. XXI ст., коли відбувався прорив від соцреалістичних канонів до власне ліричного бачення дійсності. Невпорядкованість деформованого світу, що зазнав краху та руйнації, панування «кінецьсвітніх» настроїв змушували митця відмовлятися від раціонального мислення і шукати форми вираження нової художньої реальності, що ґрунтуються на парадоксі, алогізмах, оксюморонах, абсурді тощо. У поезії вісімдесятників цей шлях відбувався двома стильовими напрямками: авангардистськими експериментами гуртів «Бу-Ба-Бу», «Пропала грамота» і творчими пошуками представників пізнього модернізму. Об'єднують стильові парадигми естетичні засади, спрямовані на руйнування соцреалізму. Аналізуючи поетичний дискурс перехідного покоління, Я. Поліщук слушно зауважив, що поети «започатковують новий естетичний перелом, впроваджуючи іронічне письмо замість закостенілої патетики (і комуністичної, і національної) [...]» [11, с. 25].

У запропонованій розвідці обґрунтовується дискусійна думка: стиль Т. Федюка засвідчує наявність модерністських тенденцій у його ліриці. Зазвичай на підтвердження думки про перевагу постмодернізму у творчості поета дослідники акцентують такі риси: іронічність, колажність, інтертекстуальність тощо. При цьому ігноруються кардинальні відмінності між модернізмом і постмодернізмом. З огляду на останні, лірику Т. Федюка варто розглядати як явище пізнього модернізму [Див.: 3, с. 14–25]. Визначальні риси поетики автора мають доцентровий зміст, а типові, на перший погляд, постмодерністські прийоми, не руйнують, а утверджують вічні цінності, які під пером автора набувають оригінального перетлумачення. Оскільки зрілий період творчості припав на постмодерну добу у розвитку української літератури, модерністське світовідчуття поета збагачується окремими виявами

постмодерної естетики. Це передусім інтертекстуальна насиченість текстів, наскрізний іронічний модус лірики, тяжіння до парадоксальності, алогічної образності тощо.

Попри окремі слушні спостереження щодо багатства засобів іронії та парадоксу в осмисленні навколишнього світу та визначення у ньому місця людини, потребують більш ґрунтовного з'ясування естетичні функції означених художніх засобів, виокремлення їх основних видів. Загалом це слугуватиме дослідженню модерністських засад творчості Т. Федюка, простеженню логіки поетичного руху кінця XX – початку XXI ст.

Іронія є наскрізною рисою модерністського світовідчуття митця. Х. Ортега-і-Гасет наголошував, що тенденція до іронічного заперечення дійсності зумовлена процесами деґуманізації мистецтва: нівелювання людяності спричинює втрату серйозного осмислення буття, яке набуває комічної тональності. Відтак модерне мистецтво стає іронічним, ігровим, парадоксально-іраціональним. Іронічні рефлексії Т. Федюка увиразнені тяжінням до гри, фікції, абсурду, парадоксу. Іронія надає модерному стилю поета іраціонального змісту, що є своєрідною реакцією на розмивання духовності і гуманізму в епоху диктату соц-реалістичних канонів та догм. Натомість функція іронії у постмодерному творі – наскрізна деструкція на різних рівнях.

У поезії Т. Федюка іронія слугує засобом зняття гострих суперечностей і протилежностей, якими насичене абсурдне існування сучасної людини у світі. Естетичним підґрунтям модерністського погляду автора є ідея ніцшеанського нігілістського бунту, яким ліричний суб'єкт поезії Т. Федюка рятується від тиску абсурдного світу. Становлення світогляду поета відбулося у 80 – 90-ті рр. XX ст., коли руйнувалася радянська імперія та болісно народжувалася нова культурно-історична епоха. Усвідомлюючи, що існування позбавлене сенсу, знаючи про те, що національні цінності девальвовані (відомий ніцшеанський постулат «Бог помер» змусив представників поетичного покоління 80-х рр. XX ст. переглянути філософські концепції буття людини), індивід захищається єдиною зброєю – іронічним поглядом на світ, що допомагає зменшити напругу конфліктів між розумом та інтуїцією, логосом і життям.

Федюковій ліриці початку XXI століття притаманні модерністська настанова на «тотальну» іронію, наскрізне обігрування прийомів пародії, алюзії, абсурду. Сам поет завважив: «Взагалі я за натурою іронічний і самоіронічний, вважаю, що ця властивість обов'язково повинна бути в людині, це дає можливість самого себе опустити на землю, тверезо подивитись на себе з боку. Посміятись над собою, бо ти так само смішний, як і інші» [17].

У поезії Т. Федюка переважає парадоксальна іронія [9, с. 21], що передбачає суперечливий погляд на світ, наявність гострих протилежностей у його трактуванні. Для автора іронія – спосіб абстрагування свідомості від абсурдної дійсності пострадянського штибу. Так, про одвічну «ахіллесову п'яту» українців – відсутність волі та державності – поет говорить із ущипливою іронією, спрямованою проти втрати героїчного духу та державницьких настроїв: *«печально старому збиратись у лютий похід / старому вже мало за що воювати охота / кибитки кобили корогви кенти і піхота / і цей літописець: «свати» там, «кривавий обід»* [20, с. 61]. Іронію посилюють експресивно забарвлені образи: *«залізною дорогою гойдається вагон / вікно горить сторожкою і світиться вазон / тиняється по світові як тур чи хеєрдал / то вінницький то винницький то хтозна чий квартал / пісок іще не сиплеться але уже почне / на березі на бердаші на городі тальне / куди ти дід нечесаний розвідник майбуття / рукописи покреслені і вишите життя...»*. У наведених прикладах простежується наскрізна тенденція: аби уникнути дидактизму та моралізаторства, автор серйозну думку обарвлює в іронічно замасковані слова. Т. Федюк трансформує мотив мандрів світами у пошуках національної ідентичності. Парадоксальний образ старого блукальця («дід нечесаний») позначений бурлескними інтонаціями: поет порівнює його з норвезьким мандрівником, ученим-антропологом Туром Хейердалом. Утім, якщо останній відзначався жагою нових відкриттів, пізнання неосвоєних просторів, то федюківський герой безцільно блукає манівцями, розгубивши духовні цінності (*«малинами долинами дунай дніпро і буг / сходить вітчизну-матінку аж мед звисає з вух»*) [20, с. 86].

Парадоксальна іронія часто вибудовується у формі асоціативного ланцюжка образів, основу якого становлять рефлексії іраціонального змісту: *«Вихід / У вхід переходить а це / як не є і крути самота / Тихі / Безумці ступають руками на цвяхи / босоніж на невідготовану воду»* («Скоро прийде і уклониться так...») [19]. У підтексті вірша актуалізується

ся біблійний мотив виходу – автор пише про блукання пустелею «безумців», тобто несвідомих українців, які вкотре гублять дорогу до батьківщини.

Парадоксальна іронія досягається зниженням зображення відомих постатей світової культури з метою розкриття таємниць буття, які має пізнати кожен індивід у своєму житті: *«Стук коліс. Фантазія стає / Тим, чим може. / Може, божевільям. / Сивий провідник – Шекспір Уільям / Водить свій вертеп / і водку п'є...»* («Буде потяг зупинятись, як трамвай...») [18]. Свідоме пониження образу англійського драматурга слугує засобом викриття тих національних лжепророків, які оголошують себе новоявленими месіями, а насправді – втілюють риси франківського псевдопатріота.

Т. Федюк уникає одноманітності у використанні парадоксальної іронії. Так, у збірці *«Хуга»* з'являється низка віршів, у яких іронія досягається завдяки внесенню «чужорідного», на перший погляд, компонента, в метафорично-образний ряд. Зображення органного концерту у соборі, опис ксьондзів і музик завершується несподіваним акордом, що свідчить про іронічний погляд автора на сфальшування духовності: *«концерт в соборі собор в мінорі ксьондзи у білім їх майже два / ні, перша скрипка у довгій сукні красива наче нічна литва / а друга скрипка мов ключ скрипичний струна на горлі над вухом пейс мінор бетховен туристи вічність ліхтар бруківка прибудний пес»* [23, с. 5]. Високе звучання музики, її благотворний вплив на душу людини знижує образ «прибудного пса», а також емоційно забарвлені характеристики зовнішності музик оркестру.

У ліриці Т. Федюка поширена і комічна іронія [9, с. 21], яка, однак, позбавлена примітивної «смішності», натомість вона надто елітарна, вимагає вдумливого сприйняття. Причому, лише окремі натяки можуть вказувати на іронічний дискурс вірша: *«але перед тим як скінчиться усе яке все ж нескінченним було / яке все ж незнищеним було – відминуло і стежку знижує дощик / ворухнуться уста твої білі – бо туман цигарки і скло / вії хрест дерев'яний алое і гуси і ми а хто це»* [19, с. 43]. Іронія виразно полісемантична: процитований уривок можна відчитати по-різному. Поетові йдеться про втрату почуття кохання, що «відминуло» й осмислюється з часом крізь призму самоіронії: низка образів побутового плану (цигарки, скло, вії, гуси) спричинює зниження високих почуттів і надання їм іронічного забарвлення. Водночас образи-символи (туман, стежка, хрести) акцентують і національну проблематику, фальшування якої у пострадянському просторі спричинює деградацію української ідеї.

Суголосно з естетичними засадами модернізму іронія у поета має прихований імпліцитний зміст. Так, з іронією, що подекуди переростає у сарказм, поет засуджує схилання співвітчизників перед усім іноземним, удаючись до широких інтертекстуальних перегуків, що розпізнаються лише на рівні підтексту: *«Не збудеться. Верблюди, як слони. / Надія шестиденної війни / На сьомий день / погубила безнадійно. / Я тут хворію. Просто сміх і гріх. / Араб, мабуть, / живіший всіх живих, / Купаючись між хвиль еміграційних. / Оце і вся історія про нас. Проскакує арабські числа час, / Частуючи кого і чим попало. / А ти пиши. Летять твої листи / І дивляться на дурнів з висоти Тих, що повиїжджали й полишались»* («Твій Порт-Саїд») [18]. Іронія нерозривно поєднується з алегорією: в образі Порт-Саїда вгадується історична доля України, подана в іронічному ключі. Комічна іронія досягається проведенням паралелей із історичним сюжетом про «шестиденну війну» на Близькому Сході. Поезія Т. Федюка перекликається з типологічно подібним алегоричним циклом Ю. Андруховича «Індія»: поет моделює українську історію, завуальовану під «індійський» колорит [1, с. 107]. У поезії Ю. Андруховича і Т. Федюка йдеться про трагічні перипетії української історії, що спорадично даються знаки, визначаючи і нині політичну ситуацію в державі.

Чимало прикладів іронічного й парадоксального змісту дає й інтимна лірика поета, що набуває полісемантичної емоційно-почуттєвої тональності. Автор удається до тонкої іронії, зображуючи різний спектр почуттів: розлуку з коханою, яка не змогла оцінити любов ліричного героя (*«...де наші персні вже певне розгублені наші перстені / пальці чужі пролітали на південь клювали все що хотіли / постіль – якщо спалити може вміститись може у жмені / і власне прощальним змахом руки закінчується тіло»* [19, с. 130]); розчарування і меланхолію від поступового згасання почуття (*«двері собі здригнуться ліфт захрипить в стіні / треба було б доспати але незручно якось / все-таки йде назавжди все-таки глупа ніч / все-таки глупа мудрість все-таки зодіаки»* [19, с. 127]); прощання закоханих: *«Цифри на папірці семизначні – либонь номери телефонні / які записала на-*

певно та якої нема не було і не буде / які крутити – все одно що крутити пальцем побіля скроні / бо результат той самий: тебе немає усюди» [19, с. 117] тощо. Утім, саме інтимна лірика дає можливість простежити відмінність у використанні іронії представниками модерністського і постмодерністського світовідчуття. У поезії Т. Федюка іронія досягається внесенням знижених побутових інтонацій в обігрування різних душевних станів, що їх переживають закохані. Натомість у постмодернізмі превалює гостра безжальна іронія у розвінчуванні збаналізованого почуття кохання, яке зазвичай звеличується в поезії. Іронія у поета-модерніста спонукає до цілющого катарсису, до відродження духовності, до перегляду заялжених «поетизмів». Під пером постмодерніста «висока» любовна тематика, про яку зазвичай пишуть піднесено, натхненно, викликає здебільшого глузливо-іронічний сміх.

Прикметною рисою стилю поета у збірці «Хуга» є створення текстів, що становлять суцільну іронію. Приміром, автор в іронічній манері розкриває парадокси творчості: *«все що я наримував — / все збулося / облітає ренуар / і волосся / молода коза краси / неземної / що була але єси / не зі мною / далі холод маскарад / глюки ліки / світло яке гасне над / чи навіки / самоти терпкий оцет / інші міти / краще вмерти ніж оце / жити хтїти / все вгадав стоять рядки / як конвої / і летять страшні нитки / над канвою»* [23, с. 7]. Окрім того, іронія постає як спосіб інакомовлення, вираження самої можливості сумніву і свободи думки у час агонії тоталітарної системи. Формується своєрідний іронічно-естетичний спротив, який увиразнює відповідний лексичний ряд, — «глюки», «міти», «конвої», «терпкий оцет». Через низку образів («бенуар», «міти», «маскарад») поет акцентує театралізовану несправжність, фальшивість, маскуваність як засадничі принципи абсурдного існування митця за умов відсутності свободи творення.

Гостра й уциплива іронія вчувається і в осмисленні творчості як тайнства народження: *«процес доживання – мистецтво тонке / противне і пишне як пити sake / по-перше: безсоння по-друге: вночі / по-третє: дощі / сухарик дві молі чаї папірці / півбіблії в кожній окремій руці / на тумбочці в мисочці жовта хурма / хурми і тюрми від / рятунку нема»* [19, с. 133]. Утім, *«іронія не порятує»* [20, с. 116] ліричного суб'єкта в його роздумах про загрозу духовної смерті, що в стократ тяжча від фізичної. Поетова іронія спрямована проти різючого розриву між творчими прагненнями митця і порубіжною дійсністю, хворою на бездуховність.

У поезії Т. Федюка художньо оприявнюється і філософська іронія. Поет-одесит є визнаним майстром-іроніком, який намагається піддати іронічному зображенню усталені метафізичні істини, як-от: любов, смерть, мудрість, віра тощо [Див. : 14, с. 763–783]. Автор творчо трансформує філософему Ліни Костенко: *«Іронія – це блискавка ума, / котра освітить всі глибини смислу»* [6, с. 112]. Утім, на відміну від шістдесятниці, поет використовує іронію для модерністської гри з читачем – і тоді навіть похоронна процесія перетворюється на жартівливе прощання померлого з набридливими за життя сусідами: *«і звички яким ні зупину ні меж / сусіди що дивляться як ти ідеш... / а якщо ти мовчиш – / долоня жовтіє-чорніє як чиж / банальне: про спогади фото і про / що хтось там горів і творив там добро... / а жисть промайнула яскрава така / неначе ганчірка по морді бика»* [19, с. 133–134]. Іронію підсилює використання просторічних слів («жисть», «морда»), а також легко впізнавані у підтекстових полях вірша інтонації самокпинів. Федюківський герой прагне «переграти» смерть скептично-іронічним ставленням до неминучого життєвого фіналу (*«й відтак не вар мене шукать – ніхто й не буде / я гру придумав в ній не тісно слів казати / а упаде вночі печаль на білі груди – / є смерть і потяг / міст і станція козятин»* [19, с. 97]), що спонукає до асоціативних зіставлень із віршами «Бермудського трикутника» І. Римарука. Образ кінцевої станції як метафора завершення земного шляху людини перегукується із римаруківським *«мертвим метро»* («Podziemnym Zolnierzom») [12, с. 22]. В обох поетів простежується прагнення відобразити буття-до-смерті в гострих контрастних зіткненнях та в розмаїтті алогічно-парадоксальних образів.

Іронією просякнута своєрідна «ода» смерті, у якій поет порушує проблему часовості в існуванні людини: *«Час наступає. Весела пора. / Підсумки б'ються. / І многі печалі. / Картти відкрито. Скінчилася гра. / Возник по свічці стікає помалу. / Бігають пальці партнерів, / як ртуть... / Серце ще стукає, / але не вміє... / Може, на похорони прийдуть – Ти-ха надія. / Скільки там жити! / І клопіт один – Дуба, сосни / чи канадського клена. / Листя віночком з вершин і низин – / Вії зелені»*. Іронічне звучання доповнюється прийомами філологічної гри та низкою асоціативно-парадоксальних образів. За наскрізною іронією про-

зирає сумнів поета у можливості людини до кінця пізнати таємниці смерті. До речі, ідея «смерті незнаної суті» є ключовою й у вірші «Всесвіт є змінний, немов...» Р.М. Рільке [13]. На відміну від австрійського поета, Т. Федюк удається до художнього вираження занижених мотивів, уносячи побутові інтонації у мотив смерті. Таке «приземлення» найзагадковішого образу людської екзистенції слугує засобом убезпечення індивіда від страху смерті.

Концептуальне навантаження у вираженні іронії мають графічні засоби: автор почасти відмовляється від великої літери – такий прийом допомагає уникнути штучного патріотичного пафосу, надмірного ліризму та голої декларативності. З іронією поет пише про псевдопатріота, який свої національні почуття виражає у формі демагогічних гасел: «*ну ти не повіриш – я тут Україні служу / якої немає насправді а служба триває / лежу на дивані читаючи книжку чи журнал / хоч заважають читати трамваї...*» [20, с. 15]. Зanedбання історичної пам'яті, фальшування трагічних сторінок минулого Т. Федюк передає іронічною алегорією: «*лаври золотом хрипіли / дзвони озивались тупо / буде хрестиків і піни / як на південь сплине тупім / ніч то тут а потім геть там / брак отрути і кінноти / і сповза самотній гетьман / з-під полтави на банкноти*» [20, с. 19]. У підтексті вгадується прийом демістифікації: замість героїчної історії постає самотній гетьман Іван Мазепа, котрий «сповзає на банкноти», що акцентує меркантильно-прагматичний дух сучасного світу. Процитований вірш своїм пародійно-іронічним змістом перегукується з поезією «Пійманий Сковорода» І. Малковича.

Незаперечним підтвердженням філософічності Федюкової лірики є тяжіння автора до парадоксальності, що тісно пов'язана з іронією. Руйнування усталених стереотипів та відкриття нових горизонтів мислення досягається завдяки парадоксальному, часом алогічно-оксиморонному погляду на навколишню дійсність. Термін «парадокс» походить від давньогрецького *paradoxos*, що означає «несподіваний, дивний», і багатьма сучасними довідковими виданнями і дослідженнями розглядається як синонім термінів антиномія, протиріччя.

У поезії Т. Федюка домінує іронія протидії (*distinctive irony strives*), що характерна для модернізму і зазвичай містить у собі парадоксальний вислів. «Насмішник, який пливе в основному за течією, протиставляє світу те, що створює враження розірваного і фрагментарного. Ця роз'єднуюча іронія веде до парадоксу – вирівнюванню опозицій смислу і беззмістовного, естетичному зближенню протиріч» [9, с. 35]. Вона створює вигаданий образ світу, як-от у вірші: «*мені уже стільки років – нікуди пхати / алергія сильніша за ностальгію / кинемо все на світі купимо в кіпрі хату / і я тебе якщо зможу зігрію / а головне покотяться всі ці – ковбаскою – ім'яреки / все їхнє випендрювання репетування рештки і моці / попросиш купити не там де турки а там де греки*» [23, с. 31]. Цей вірш можна прочитати як самоіронічні кпини над власним творчим життям: щось поетові вдалося зробити, утім, чимало планів лишилися не реалізованими.

Основою парадоксального вислову Т. Федюка є асоціативна метафора, що відзначається стислістю, чіткою сформульованістю думки, логічною завершеністю, ефектністю й афористичністю. Авторською родзинкою є наповнення парадоксу алогічними образами, як-от: «*аксельбанти з плеча до горла – / генерал кавалерії п'є / коні рушають траву / цвіркуни цокотять на підковах / ад'ютанти пропали / і що з них візьмеш: шевальє / і невзяті міста / як невзяті жінки – однакові...*» [21, с. 37]. У процитованій поезії парадоксальність у зображенні війська виявляється ще й у зумисній дегероїзації учасників походу. Через призму алогічних образів поет побачив феномен нівелювання героїчного духу і волюнтаризму, який передав заниженим зображенням. У парадоксальній метафорі поєднуються алогічні образи, функція яких – через натяжки розвінчати певні явища чи риси людини.

Т. Федюк використовує різні форми парадоксу: відкриті («*грає гімн України / карась не клює / і неначе пилина / серце моє...*» [20, с. 94]); підтекстові («*трудів немає і днів немає майже уже ніде / і те що біліє назавтра в небі у кращому разі – сніг*» [19, с. 4]); онтологічні («*Від музики – тихо. Уздовж мовчань / поскрипують срібні її черевики. / І срібне місто Тьмутаракань / тебе, останню, візьме навіки*» [19, с. 55]); антинонімічні («*перегортаю сторінку / як перекреслює напис / як імена промовляю і як не чути їх / річка човном чорніє в небі синіє ляпис...*» [19, с. 51]).

Утім, майже завжди в основі федюківського парадоксу – таємнича метафора, яка використовується не лише з метою здивувати чи шокувати читача, але й виступає одним із

основних поетичних прийомів, оскільки синтезує гетерогенні елементи в одному образі. Парадоксальна метафора слугує засобом вираження найтонших нюансів та імплікацій. Звернімося до прикладів. У поезії Т. Федюка іронічному зображенню піддаються високі почуття і загально визнані цінності: *«Епоха хрипу, / а не слів...»* («Посеред ночі уночі...»), *«Не-навість, яка – не зі зла, / а з любови»*, *«Ці люде – вони не від Бога – / від Босха»* («Мойсей»). Іронія вчувається і в рядках, у яких викривається позірне захоплення християнськими святами: *«великдень веселі свята калачі / створіння що спить на моєму плечі / над Києвом зірка плутона / і міст інженера патона»* [21, с. 71].

У поезії Т. Федюка початку ХХІ ст. «краса іронії означає, що вона вносить невідповідність, парадоксальність у логічну царину [...] Іронічне мислення, маючи у своїй основі логічні суперечності, тим самим підриває закладність глузду» [7, с. 117]. По-філософському осмислюючи діалектику буття і людської душі, поет доходить несподіваних висновків. При цьому автор майстерно вмонтовує парадоксальні образи у низку порівнянь та асоціативних метафор: *«якось так називається місто / як ріжуть маленьку свиню / як звучить міліційна сирена / як двері скраплять в готелі / як добре що не потребуємо у грудях дурного вогню / а тільки – каміння каштанів книгарень кав'ярень постелі / трамваїв старих скавучання / двозубих тролейбусів свист...»* [20, с. 85]. Улюблені образи Т. Федюка позначені алогічним забарвленням: *«Як миші камінні – навстріч насувається брук, / як плити камінні – лягають назустріч квартали»* [19, с. 29]. Поет досягає внутрішньої суперечності у тексті, створюючи за допомогою парадоксальних чи алогічних думок певний психологічний або комічний ефект. При цьому парадоксальність можна трактувати, за спостереженнями Людмили Грузберг, як «художньо-смысловий і художньо-структурний стержень поетичного твору», що назагал є характерним для творів, які належать до філософського метажанру (термін Р. С. Співак)» [5].

Парадоксальність досягається характерною емоційною налаштованістю, що підсилюється різними проشارками лексики. Іронія проникає і в мову: вживання суржикових форм слів, характерних для причорноморського Півдня, – ніби оживлює, озвучує текст, звільняє його від нарочитої книжності, статичності. Для прикладу наведемо вірш зі збірки *«Хуга»*: *«люстро-люстерко скажи / до якої точно дати / буде цей федюк мордатий / вранці в тебе зазирати? / Або ж / спокійно вмерти не дадуть / то тут то там не квити / сопуть ведуть в останню путь / і значить треба жити»* [22, с. 139]. Авторську настанову на гру засвідчують образи люстерка, а також іронічно забарвлена лексика (мордатий, квити, сопуть). Це іронічні рядки, спрямовані проти фальші, ностальгії за втраченим «золотим віком» дитинства, що припає на апогей радянщини. Просторічна лексика посідає досить вагоме місце у поезії Т. Федюка.

Таким чином, іронія і парадокс – широко вживані естетичні прийоми пізнього поетичного модернізму. У ліриці Т. Федюка ці художні засоби відзначаються нерозривним синтезом та взаємовпливом, виступаючи загальним знаком поетики та світогляду автора. Використання іронії, парадоксу та їх видів свідчить про прагнення поета зруйнувати традиційні **конструктивні** елементи твору. Іронія у поета зазвичай не лежить на поверхні: вона прихована у підтекстових полях вірша і прочитується лише за умови цілісного його сприйняття. Парадоксальні вислови позначені різноманітним мелодійним малюнком – від тривожно пафосного до неприховано глузливого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусяк І. Латання німбів / Іван Андрусяк. – Ів-Франківськ : Тіповіт, 2008. – 254 с.
2. Андрухович Ю. Екзотичні птахи та рослини : Колекція віршів / Юрій Андрухович. – Ів-Франківськ : Лілея НВ, 2002. – 112 с.
3. Анісімова Н. «На зламі культурних епох : Поезія покоління 80-х років ХХ ст. у системі пізнього українського модернізму» : [монографія] / Ніна Анісімова. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2012. – 529 с.
4. Голобородько Я. Вивчення культури постмодернізму на уроках літератури (На матеріалі поезії Тараса Федюка) // Тавр. Вісник освіти : Науково-метод. журнал. – 2004. – № 1. – С. 164–175.
5. Грузберг Л. Парадокс / [Електронний ресурс] / Людмила Грузберг. – Режим доступу до статті: // http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_3_62

6. Костенко Ліна. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
7. Курбатов В. И. Философия в парадоксах и притчах / [Дополнит. учеб. пособие для вузов] / В. И. Курбатов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 509 с.
8. Моренець В. Диптих про Тараса Федюка // Оксиморон. Літературознавчі статті, дослідження, есеї / Володимир Моренець. – К. : Аграр Медіа Груп, 2010. – С. 166–194.
9. Пигулевский В.О. Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму: Научное издание / В.О. Пигулевский. – Ростов-на-Дону : Изд-во «Фолиант», 2002. – 418 с.
10. Плерома, З. Мала Українська Енциклопедія Актуальної Літератури. Проект «Повірення Деміургів». – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. – № 3. – 287 с.
11. Поліщук Я. Література як геокультурний проект : [монографія] / Ярослав Поліщук. – К. : Академвидав, 2008. – 304 с.
12. Римарук І. Бермудський трикутник : книга триптихів / Ігор Римарук ; [післясл. В. Гарасим'юка]. – К. : Брама, 2007. – 112 с.
13. Рільке Р.-М. Нові вірші [Електронний ресурс] / Райнер Марія Рільке. – Режим доступу : // http://rilke.org.ua/verses/neue1_uk.html
14. Рорті Р. Самотворення і пов'язаність : Пруст, Ніцше і Гайддеґґер / Річард Рорті // Антологія світової літ.-крит. думки ХХ ст. [за ред. М. Зубрицької; вид. 2, доповн.]. – Л. : Літопис, 2002. – С. 763–784 (831 с.).
15. Сидорова О. Рецепція поетичної творчості Тараса Федюка в літературній критиці / О. Сидорова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 11 (198). – С. 98–104.
16. Тарас Федюк: «Я мрію про феномен української літератури у світі» // [Електронний ресурс] / Тарас Федюк. – Режим доступу до статті: // <http://www.vox.com.ua/data/2010/05/12/taras-fedyuk-ya-mriyu>.
17. Тарас Федюк. Сучасна європейська поезія в Європі давно здохла / [Електронний ресурс] // Тарас Федюк. – Режим доступу до статті: // http://www.kobzar.info/today/news/salut_belgorod-1197/index.html
18. Федюк Т. Золото інків.– Л. : Кальварія, 2001. – 109 с. // [Електронний ресурс] // Тарас Федюк. – Режим доступу до статті: <http://maysterni.com/user.php?id=813&t=1>
19. Федюк Т. Таємна ложа : [збірка поезій] / Тарас Федюк. – Л. : Кальварія, 2003. – 159 с.
20. Федюк Т. Обличчя пустелі / Тарас Федюк. – К. : Факт, 2005. – 142 с.
21. Федюк Т. Трансністрія : [збірка поезій] / Тарас Федюк. – К. : Факт, 2007. – 108 с.
22. Федюк Т. Горище. Книга нових віршів / Тарас Федюк. – К. : Факт, 2009. – 120 с.
23. Федюк Т. Хуга / Тарас Федюк. – К. : Гамазин, 2011. – 143 с.
24. Философский энциклопедический словарь [гл. ред. Л. Ф. Ильичёв]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 47.